

بررسی روایت تاریخ طبری و تهدید عمر به آتش زدن خانه فاطمه (س)

طرح شبیهه:

عبد الرحمن دمشقیه، نویسنده معاصر وهآبی، در مقاله اش با عنوان « قصه حرق عمر رضي الله عنه لبیت فاطمة رضي الله عنها » که در سایت «فیصل نور» آمده، در باره روایت محمد بن جریر طبری و تهدید عمر برای آتش زدن خانه فاطمه سلام الله علیها می نویسد:

۲ - «حدثنا ابن حمید قال حدثنا جریر عن مغيرة عن زیاد بن کلب قال أتى عمر منزل علي وفيه طلحة والزبير ورجال من المهاجرين فقال والله لأحرقن عليكم أو لتخرجن إلي البيعة فخرج عليه الزبير مصلتا بالسيف فعثر فسقط السيف من يده فوثبوا عليه فأخذوه» (تاریخ الطبري ۲/۲۳۳).
في الرواية أفتات وعلل منها:

جریر بن حازم وهو صدوق بهم وقد اختلط كما صرح به أبو داود والبخاري في التاريخ الكبير (۲/۲۳۳۴).
المغيرة وهو ابن المقسم. ثقة إلا أنه كان يرسل في أحاديثه لا سيما عن إبراهيم. ذكره الحافظ ابن حجر في المرتبة الثالثة من المدلسين وهي المرتبة التي لا يقبل فيها حديث الراوي إلا إذا صرح بالسمع.

عمر، به طرف منزل علي [عليه السلام] که طلحه و زبير و گروهی از مهاجریان نیز در آن بودند آمد و گفت: به خدا سوگند! برای بیعت با ابوبکر بیاید و گر نه خانه را به آتش می کشم. زبير شمشیر به دست بیرون آمد؛ ولي ناگهان بر زمین افتاد و شمشیر از دستش افتاد، به وي حمله ور شدند و او را دستگیر کردند.

در این روایت أفت هایی است که یکی از آن ها وجود جریر بن حازم است؛ اگر چه وي راستگو است؛ ولي گاهی دچار وهم و اشتباه شده و درست و نادرست را آن چنانکه ابوداود گفته است بهم می آمیخته است.

دومین أفت مغيرة بن مقسم است که ثقة است؛ ولي احاديث او مرسل است. ابن حجر او را در مرتبه سوم از مدلسين که روایاتشان پذیرفتنی نیست، قرار داده است؛ مگر این که تصریح به شنیدن کرده باشد.

اشکالات دیگری نیز مطرح شده است؛ از جمله گفته اند: سند روایت «تاریخ طبری» در ابتدا و انتها، دو اشکال دارد؛ زیرا نخستین راوي آن یعنی ابن حمید، متهم به دروغ پردازی است و آخرین راوي نیز خود شاهد آن ماجرا نبوده و با واسطه روایت می کند؛ لذا روایت هم ساختگی است و هم منقطع.

نقد و بررسی :

اصل روایت :

حدثنا ابن حميد قال حدثنا جرير عن مغيرة عن زياد بن كليب قال أتى عمر بن الخطاب منزل علي وفيه طلحة والزبير ورجال

من المهاجرين فقال والله لأحرقن عليكم أو لتخرجن إلي البيعة فخرج عليه الزبير مصلتا بالسيف فعثر فسقط السيف من يده فوثبوا عليه فأخذوه.

عمر بن خطاب به خانه علي آمد در حالي كه گروهی از مهاجران در آنجا گرد آمده بودند. به آنان گفت: به خدا سوگند خانه را به آتش می کشم؛ مگر اینکه برای بیعت بیرون بیایید. زبیر از خانه بیرون آمد درحالی كه شمشیر كشيده بود، ناگهان پای او لغزید و شمشیر از دستش افتاد، در این موقع دیگران هجوم آوردند و شمشیر را از دست او گرفتند.

الطبري، أبي جعفر محمد بن جرير (متوفاي 310هـ)، تاريخ الطبري، ج 2، ص 233، ناشر: دار الكتب العلمية - بيروت.

بررسی سند روایت:

محمد بن حمید:

ذهبی در باره او می نویسد:

محمد بن حمید. ابن حیان العلامة الحافظ الكبير أبو عبد الله الرازي مولده في حدود الستين ومئة

قال أبو زرعة من فاته محمد بن حميد يحتاج ان ينزل في عشرة آلاف حديث.

وقال عبد الله بن أحمد سمعت أبي يقول لا يزال بالري علم ما دام محمد بن حميد حيا.

وقال أبو قريش الحافظ قلت لمحمد بن يحيي ما تقول في محمد بن حميد فقال ألا تراني أحدث عنه.

وقال أبو قريش وكنت في مجلس محمد بن إسحاق الصاعاني فقال حدثنا ابن حميد فقلت تحدث عنه فقال ومالي لا أحدث عنه وقد حدث عنه أحمد ويحيي بن معين.

علامه و حافظ بزرگ محمد بن حمید كه ولادتش در حدود سال ۱۶۰هـ بوده است، ابوزرعه در باره او گفته است: كسي كه محمد بن حمید را درك نكرده باشد، ده هزار حديث را از دست داده است.

عبد الله بن احمد بن حنبل مي گوید: از پدرم شنیدم كه مي گفت: تا زمانیکه محمد بن حمید در شهر ري زنده بود، علم و دانش پایدار بود.

ابو قريش محمد بن جمعه بن خلف مي گوید: به محمد بن يحيي گفتم: در باره محمد بن حميد چه مي گوئي؟ گفت: مگر نمي بيني از او حديث نقل مي كنم، سپس گفت: در مجلس محمد بن اسحاق بودم، دیدم از محمد بن حميد روايت نقل مي كند، گفتم: از محمد بن حميد حديث روايت مي كني؟ گفت: چرا من از وي حديث نقل نكنم، و حال آنكه احمد حنبل و يحيي بن معين از وي حديث روايت کرده اند.

الذهبي، شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان، (متوفاي 748هـ)، سير أعلام النبلاء، ج ۱۱، ص ۵۰۳، تحقيق: شعيب

الأرنؤوط، محمد نعيم العرقسوسي، ناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة: التاسعة، 1413هـ.

مزي در تهذيب الكمال در ترجمه وي مي نويسد:

وَقَالَ أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي خَيْثَمَةَ: سَأَلَ يَحْيَى بْنَ مَعِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمِيدِ الرَّازِيِّ فَقَالَ: ثِقَةٌ. لَيْسَ بِهِ بَأْسٌ، رَازِي كَيْسٌ.

وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ الْجَنِيدِ الرَّازِي: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مَعِينٍ يَقُولُ: ابْنُ حَمِيدٍ ثِقَةٌ، وَهَذِهِ الْأَحَادِيثُ الَّتِي يَحْدُثُ بِهَا لَيْسَ هُوَ مِنْ قَبْلِهِ، إِنَّمَا هُوَ مِنْ قَبْلِ الشُّيُوخِ الَّذِينَ يَحْدُثُ عَنْهُمْ.

وَقَالَ أَبُو الْعَبَّاسِ بْنُ سَعِيدٍ: سَمِعْتُ جَعْفَرَ بْنَ أَبِي عَثْمَانَ الطَّيَالِسِيِّ يَقُولُ: ابْنُ حَمِيدٍ ثِقَةٌ، كَتَبَ عَنْهُ يَحْيَى وَرَوَى عَنْهُ مَنْ يَقُولُ فِيهِ هُوَ أَكْبَرُ مِنْهُمْ.

... از يحيي بن معين در باره او سؤال شد؛ در پاسخ گفت: مورد اطمینان است و ایرادي در او نیست، او اهل ري و باهوش است. علي بن الحسين رازي گفته است: از يحيي بن معين شنيدم که مي گفت: ابن حميد مورد اعتماد است.

و علي بن حسين بن جنيد رازي گفته است: احاديثي که ابن حميد نقل کرده است، از خود او نیست؛ بلکه از استادان نقل کرده است.

ابو العباس بن سعيد مي گوید: از جعفر بن عثمان طيالسي شنيدم که مي گفت: ابن حميد مورد اطمینان است؛ يحيي از او نقل روايت کرده و کسي از او روايت کرده است که خود از شهرت بر خوردار و از همه ايشان (راويان) بزرگتر است (احمد بن حنبل).

المزي، يوسف بن الزكي عبدالرحمن أبو الحجاج (متوفاي 742هـ)، تهذيب الكمال، ج 25، ص 100، تحقيق د. بشار عواد معروف، ناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة: الأولى، 1400هـ - 1980م.

الباني، روايت محمد بن حميد را تصحيح مي کند:

محمد ناصر الباني، نويسنده معاصر وهابي در كتاب صحيح وضعيف سنن الترمزي و سلسله احاديث الصحيحه احاديثي تصحيح کرده است که در اسناد آن محمد بن حميد قرار دارد. به چند مورد اشاره مي کنيم:

«رضيت لأمتي ما رضي لها ابنُ أمِّ عبدٍ»...

و قد روي الحديث بزيادة فيه بلفظ: "و كرهت لأمتي ما كره لها ابن أم عبد". قال في "المجمع" (9 / 290): "رواه البزار و

الطبراني في "الأوسط" باختصار الكراهة، و رواه في "الكبير" منقطع الإسناد، و في إسناد البزار محمد بن حميد الرازي و هو ثقة و فيه خلاف و بقية رجاله وثقوا".

الباني، محمد ناصر (متوفاي 1420هـ)، سلسله احاديث الصحيحه، ج 3، ص 225، ح 1225، ناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، طبعة جديدة منقحة ومزودة، 1415 هـ _ 1995 م.

(سنن الترمذي)

٦٠٦ حدثنا محمد بن حميد الرازي حدثنا الحكم بن بشير بن سلمان حدثنا خالد الصفار عن الحكم بن عبد الله النصري عن أبي إسحق عن أبي جحيفة عن علي ابن أبي طالب رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ستر ما بين أعين الجن وعورات بني آدم إذا دخل أحدهم الخلاء أن يقول بسم الله قال أبو عيسى هذا حديث غريب لا نعرفه إلا من هذا الوجه وإسناده ليس بذاك القوي وقد روي عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم أشياء في هذا.

تحقيق الألباني :

صحيح، ابن ماجه (٢٩٧)

الباني، محمد ناصر (متوفاي ١٤٢٠هـ)، صحيح وضعيف سنن الترمذي، ج٢، ص١٠٦، طبق برناممه المكتبة الشاملة، اصدار الثاني.

(سنن الترمذي)

١٧٦٢ حدثنا محمد بن حميد الرازي حدثنا أبو تميلة والفضل بن موسى وزيد بن حباب عن عبد المؤمن بن خالد عن عبد الله بن بريدة عن أم سلمة قالت كان أحب الثياب إلي النبي صلى الله عليه وسلم القميص قال أبو عيسى هذا حديث حسن غريب إنما نعرفه من حديث عبد المؤمن بن خالد تفرد به وهو مروزي وروي بعضهم هذا الحديث عن أبي تميلة عن عبد المؤمن بن خالد عن عبد الله بن بريدة عن أمه عن أم سلمة.

تحقيق الألباني :

صحيح، ابن ماجه (٣٥٧٥)

الباني، محمد ناصر (متوفاي ١٤٢٠هـ)، صحيح وضعيف سنن الترمذي، ج٢، ص٢٦٢.

(سنن الترمذي)

٢٤٧٨ حدثنا محمد بن حميد الرازي حدثنا عبد العزيز بن عبد الله القرشي حدثنا يحيى البكاء عن ابن عمر قال تجشأ رجل عند النبي صلى الله عليه وسلم فقال كف عنا جشاءك فإن أكثرهم شبعاً في الدنيا أطولهم جوعاً يوم القيامة قال أبو عيسى هذا حديث حسن غريب من هذا الوجه وفي الباب عن أبي جحيفة.

تحقيق الألباني :

حسن، ابن ماجه (٣٣٥٠ - ٣٣٥١).

الباني، محمد ناصر (متوفاي ١٤٢٠هـ)، صحيح وضعيف سنن الترمذي، ج٥، ص٤٧٨.

(سنن الترمذي)

٢٩٣٦ حدثنا محمد بن حميد الرازي حدثنا نعيم بن ميسرة النحوي عن فضيل بن مرزوق عن عطية العوفي عن ابن عمر أنه

قرأ علي النبي صلي الله عليه وسلم (خلقكم من ضعف) فقال (من ضعف) حدثنا عبد بن حميد حدثنا يزيد بن هارون عن فضيل بن مرزوق عن عطية عن ابن عمر عن النبي صلي الله عليه وسلم نحوه قال أبو عيسى هذا حديث حسن غريب لا نعرفه إلا من حديث فضيل بن مرزوق .

تحقيق الألباني :

حسن، الروض النضير (٥٣٠) .

الباني، محمد ناصر (متوفاي ١٤٢٠هـ)، صحيح وضعيف سنن الترمذي، ج 6، ص 406.

(سنن الترمذي)

٣٥٣٣ حدثنا محمد بن حميد الرازي حدثنا الفضل بن موسى عن الأعمش عن أنس أن رسول الله صلي الله عليه وسلم مر بشجرة يابسة الورق فضربها بعصاه فتناثر الورق فقال إن الحمد لله وسبحان الله ولا إله إلا الله والله أكبر لتساقط من ذنوب العبد كما تساقط ورق هذه الشجرة قال أبو عيسى هذا حديث غريب ولا نعرف للأعمش سماعا من أنس إلا أنه قد رآه ونظر إليه .

تحقيق الألباني :

حسن، التعليق الرغيب (٢ / ٢٤٩)

الباني، محمد ناصر (متوفاي ١٤٢٠هـ)، صحيح وضعيف سنن الترمذي، ج ٨، ص ٣٣.

باتوجه به جاگاهي که الباني در میان عالمان وهابي دارد، براي اثبات وثاقت محمد بن حميد، توثيق وتصحيح او کفايت ميکند .

بي اعتباري تضعيف نسائي و جوزجاني :

برخي از عالمان جرح و تعديل؛ همانند نسائي و جوزجاني محمد بن حميد را تضعيف کرده اند؛ مزي مي نويسد:

وقال النسائي: ليس بثقة. وقال إبراهيم بن يعقوب الجوزجاني: ردئ المذهب غير ثقة.

نسائي گفته است محمد بن حميد ثقة نيست، و ابراهيم بن يعقوب جوزجاني او را غير مطمئن و داراي مذهب پست معرفي نموده است.

المزي، يوسف بن الزكي عبدالرحمن أبو الحجاج (متوفاي 742هـ)، تهذيب الكمال، ج ٢٥، ص ١٠٥، تحقيق د. بشار عواد

معروف، ناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة: الأولى، 1400هـ - 1980م.

نسائي ابو حنيفه را نيز تضعيف کرده است

آيا تضعيف اين دو نفر ارزش و اعتباري دارد؟

تضعيف نسائي و جوزجاني اعتبار ندارد و غير قابل قبول است؛ زيرا نسائي از افراد سختگير در توثيق است؛ تا جائي که،

رئيس احناف يعني ابو حنيفه را نيز تضعيف کرده است؛ لکنوي در الرفع و التكميل مي نويسد:

ولم يقبل جرح النسائي في أبي حنيفة وهو ممن له تعنت وتشدد في جرح الرجال المذكور في ميزان الاعتدال ضعفه النسائي من قبل حفظه.

آنچه که نسائي در باره وارد کردن عیب بر ابوحنیفه گفته است، مقبول نیست؛ زیرا وی در کتاب میزان الاعتدال در وارد کردن عیب بر افراد سختگیری کرده است.

اللكنوي الهندي، أبو الحسنات محمد عبد الحي (متوفاي 1304هـ)، *الرفع والتكميل في الجرح والتعديل*، ج 1، ص 121،

تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة، ناشر: مكتب المطبوعات الإسلامية - حلب، الطبعة: الثالثة، 1407هـ

بنابراین تضعیف نسائي با معیار سختگیری در توثیق مردود خواهد بود.

و اما جوزجاني او کسی است که در دشمنی با امیرمؤمنان علی علیه السلام مشهور و معروف است.

ذهبی و ابن حجر در باره وی می نویسند:

وكان من الحفاظ المصنفين والمخرجين الثقات، لكن فيه انحراف عن علي.

او از حافظان و نویسندگان است که افزون بر آن راویان ثقه و مورد اعتماد را نیز معین کرده است؛ ولی از امیر مؤمنان (علیه السلام) انحراف داشت (از دشمنان او محسوب می شد).

الذهبي، شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان، (متوفاي 748هـ)، *ميزان الاعتدال في نقد الرجال*، ج 7، ص 272،

تحقيق: الشيخ علي محمد معوض والشيخ عادل أحمد عبدالموجود، ناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى،

1995م

العسقلاني الشافعي، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل (متوفاي 852هـ) *لسان الميزان*، ج 6، ص 301، تحقيق: دائرة

المعرف النظامية - الهند، ناشر: مؤسسة الأعلمي للمطبوعات - بيروت، الطبعة: الثالثة، 1406هـ - 1986م.

حدیث راوی «مختلف فيه» «حسن» می شود:

حتي اگر فرض کنیم که تضعیفات نسائي و جوزجاني ارزش داشته باشد، بازهم سبب نخواهد شد که از روایت محمد بن

حمید دست برداریم؛ زیرا اولاً: کسانی همچون یحیی بن معین، احمد بن حنبل و طیالسی وی را توثیق کرده اند که از ائمه

جرح و تعدیل محسوب می شوند و تضعیفات نسائي که از متشددين و سختگیران محسوب می شود و یا جوزجاني که از

دشمنان امیرمؤمنان علیه السلام بوده است، نمی تواند در برابر توثیق یحیی بن معین مقاومت نماید؛

ثانياً: با چشم پوشی از همه این موارد، فرض را بر این می گیریم که عده ای وی را تضعیف و عده ای او را توثیق کرده

باشند، بازهم روایت وی مورد قبول است؛ زیرا طبق قواعد رجال اهل سنت، روایت چنین شخصی در مرتبه «حسن» قرار می

گیرد و روایت حسن نزد عالمان اهل سنت حجت است که در این مورد می توان به نمونه هایی بعنوان مثال اشاره نمائیم.

ابن حجر عسقلاني در باره قزعة بن سوید می نویسد :

أما قزعة بن سوید... **واختلف فيه كلام يحيى بن معين فقال عباس الدوري عنه ضعيف وقال عثمان الدارمي عنه ثقة وقال أبو حاتم محله الصدق وليس بالمتين يكتب حديثه ولا يحتج به** وقال ابن عدي له أحاديث مستقيمة وأرجو أنه لا بأس به وقال البزار لم يكن بالقوي وقد حدث عنه أهل العلم وقال العجلي لا بأس به وفيه ضعيف.

فالحاصل من كلام هؤلاء الأئمة فيه **أن حديثه في مرتبة الحسن** والله أعلم.

سخنان اهل دانش در باره او متفاوت است، برخی او را تضعیف کرده و گروهی او را راستگو و یا ثقه دانسته ولي گفته اند حدیثش نوشته می شود؛ ولي احتجاج و استدلال به آن نمی شود، وعده اي حدیث او را پذیرفته اگر چه قوي نیست.

ولي ابن حجر خودش سرانجام چنین نتیجه گیری می کند:

از سخنان پیشوایان رجال و حدیث چنین استفاده می شود که روایت و حدیث قزعة بن سوید در مرتبه حسن است.

العسقلاني الشافعي، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل (متوفاي 852هـ)، القول المسدد في الذب عن المسند للإمام أحمد، ج 1، ص 30، تحقيق: مكتبة ابن تيمية، ناشر: مكتبة ابن تيمية - القاهرة، الطبعة: الأولى، 1401هـ.

و در تهذيب التهذيب در ترجمه عبد الله بن صالح می نویسد:

وقال ابن القطان هو صدوق ولم يثبت عليه ما يسقط له حديثه إلا **أنه مختلف فيه فحديثه حسن**.

ابن قطن عبد الله بن صالح را راستگو دانسته و می گوید: چیزی که باعث کنار نهادن حدیثش شود، ثابت نشده و اختلاف در باره او وجود دارد؛ ولي حدیثش حسن است.

العسقلاني الشافعي، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل (متوفاي 852هـ) تهذيب التهذيب، ج 5، ص 228، ناشر: دار الفكر - بيروت، الطبعة: الأولى، 1404هـ - 1984م

زرکشي در **اللآئ المشوره** می نویسد:

وقد أخرج ابن ماجه في سننه عن كثير بن شنظير عن محمد سيرين... وكثير بن شنظير مختلف فيه فالحديث حسن.

ابن ماجه در سننش حدیث عبد الله بن صالح را از طریق كثير بن شنظير از محمد بن سيرين آورده است؛ اگر چه در باره كثير بن شنظير اختلاف است؛ ولي در عين حال حدیثش صحیح است.

الزرکشي، بدر الدين (متوفاي 794 هـ) اللآئ المشورة في الأحاديث المشهورة المعروف بـ (التذكرة في الأحاديث المشتهرة)، ج 1، ص 42، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، ناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى، 1406 هـ، 1986 م.

حافظ هيثمي در **مجمع الزوائد** می نویسد:

رواه أحمد وفيه عبد الله بن محمد بن عقيل وهو سيء الحفظ قال الترمذي صدوق وقد تكلم فيه بعض أهل العلم من قبل حفظه

وسمعت محمد بن إسماعيل يعني البخاري يقول كان أحمد بن حنبل وإسحق بن إبراهيم والحميدي يحتجون بحديث ابن عقيل قلت فالحديث حسن والله أعلم.

عبد الله بن محمد بن عقيل حافظه خوبی نداشت، ترمزی او را راستگو دانسته و بعضی از دانشمندان در باب قدرت حافظه اش سخنانی گفته اند، بخاری می گفت: احمد حنبل و اسحاق بن ابراهیم و حمیدی به حدیثش استدلال می کردند، سپس نتیجه می گیرد که حدیث ابن عقیل حسن است.

الهیثمی، علی بن ابی بکر (متوفای 807 هـ)، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، ج 1، ص 260، ناشر: دار الریان للتراث / دار الكتاب العربی - القاهرة، بیروت - 1407 هـ.

حافظ ابن قطن در بیان الوهم والإیهام، در موارد متعددی به همین قاعده استناد می کند که ما به دو مورد اشاره می کنیم: وهو إنما يرويه ابن وهب، عن أسامة بن زيد الليثي، عن نافع عنه. وأسامة مختلف فيه، فالحديث حسن. وقد تقدم ذكر أسامة في هذا الباب.

در نقل روایت از اسامه بن زید اختلاف شده است؛ ولی حدیث از او حسن است، و در باره اسامه بن زید لیثی نیز به همین شیوه سخن گفته و سرانجام حدیثش را در رتبه حسن قرار داده است.

ابن القطن الفاسی، أبو الحسن علي بن محمد بن عبد الملك (متوفای 628 هـ)، بیان الوهم والإیهام فی کتاب الأحكام، ج 4، ص 420، تحقیق: د. الحسین آیت سعید، ناشر: دار طیبیة - الرياض، الطبعة: الأولى، 1418 هـ، 1997 م.

وهو حديث يرويه سلام أبو المنذر، عن ثابت، عن أنس. وهو سلام بن سليمان القارئ، صاحب عاصم، وهو مختلف فيه، فالحديث حسن.

در باره سلام بن سلمان قاری اختلاف وجود دارد؛ ولی حدیثش «حسن» است.

ابن القطن الفاسی، أبو الحسن علي بن محمد بن عبد الملك (متوفای 628 هـ)، بیان الوهم والإیهام فی کتاب الأحكام، ج 4، ص 462 - 463، تحقیق: د. الحسین آیت سعید، ناشر: دار طیبیة - الرياض، الطبعة: الأولى، 1418 هـ، 1997 م.

و ملا علی قاری پس از نقل یک حدیث که در اسناد آن ابوالمنیب قرار دارد می نویسد:

ورواه الحاكم وصححه وقال أبو المنيب ثقة ووثقه ابن معين أيضاً وقال ابن أبي حاتم سمعت أبي يقول صالح الحديث وأنكر علي البخاري ادخاله في الضعفاء وتكلم فيه النسائي وابن حبان وقال ابن عدي لا بأس به فالحديث حسن.

حاکم این روایت را نقل و آن را تصحیح کرده و گفته: ابوالمنیب ثقة است و ابن معین هم او را توثیق کرده است و ابن ابی حاتم می گوید: از پدرم شنیدم می گفت: ابوالمنیب حدیثش صحیح است و به بخاری که نام او را در ردیف افراد ضعیف آورده است اعتراض می کرد، نسائی در باره او تردید کرده و ابن حبان و ابن عدی گفته اند که اشکالی در او نیست؛ پس

حدیث حسن است.

القاری، علی بن سلطان محمد (متوفای 1014هـ)، *مراجعة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح*، ج 3، ص 305، تحقیق: جمال عیتانی، ناشر: دار الکتب العلمیة - لبنان / بیروت، الطبعة: الأولى، 1422هـ - 2001م.

و مناوی در فیض القدر می نویسد:

طب عن عبد الله بن زيد الأنصاري الأوسي ثم الخطمي كوفي شهد الحديثية قال الهيثمي: وفيه أحمد بن بديل وثقه النسائي وضعفه أبو حاتم أي فالحديث حسن

احمد بن بديل را نسائي توثيق و ابوحاتم تضعيف کرده است ولي حديثش در مرتبه حسن قرار دارد.

المناوي، عبد الرؤوف (متوفای 1031 هـ)، *فيض القدير شرح الجامع الصغير*، ج 1، ص 369، ناشر: المكتبة التجارية الكبرى - مصر، الطبعة: الأولى، 1356هـ.

و محيي الدين نووي، شوکاني و مبارکفوري پس از نقل روايتي مي نويسند:

وفي إسنادِه عبد الرحمن بن حبيب بن أزدك (أردك) وهو مُخْتَلَفٌ فيه قال النَّسَائِيُّ مُنْكَرُ الْحَدِيثِ وَوَثَّقَهُ غَيْرُهُ قَالَ الْحَافِظُ فَهُوَ عَلِي هَذَا حَسَنٌ

در سندش عبد الرحمن بن حبيب بن ازدك قرار دارد که وضعيتش مورد اختلاف است؛ ولي در هر صورت حديثش حسن است.

النووي، أبي زكريا محيي الدين (متوفای 676 هـ) *المجموع*، ج 17، ص 68، ناشر: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، التكملة الثانية.

الشوکاني، محمد بن علي بن محمد (متوفای 1255هـ)، *نيل الأوطار من أحاديث سيد الأخيار شرح منتقى الأخبار*، ج 7، ص 20، ناشر: دار الجليل، بيروت - 1973.

المبارکفوري، محمد عبد الرحمن بن عبد الرحيم أبو العلا (متوفای 1353هـ)، *تحفة الأحوذی بشرح جامع الترمذی*، ج 4، ص 304، ناشر: دار الکتب العلمیة - بیروت.

و زيلعي در نصب الراية پس از آوردن حديثي مي نويسد:

حديث آخر أخرجه الترمذي... وقال غريب ورواه أحمد في مسنده قال بن القطان في كتابه وأبو معشر هذا مختلف فيه فمنهم من يضعفه ومنهم من يوثقه فالحديث من أجله حسن انتهى.

ابو معشري در سند این حدیث وجود دارد، بعضی او را تضعیف کرده و برخی توثیق کرده اند؛ بنابراین به جهت وجود او در سند، رتبه حدیث می شود حسن.

الزبلي الحنفي، عبدالله بن يوسف أبو محمد الحنفي (متوفای 762هـ)، *نصب الراية لأحاديث الهداية*، ج 4، ص 121، تحقیق: محمد يوسف البنوري، ناشر: دار الحديث - مصر - 1357هـ.

اکنون و با توجه به آنچه گذشت، اختلاف علما در توثیق و تضعیف راوي سبب اسقاط حدیث از درجه اعتبار نمی شود بلکه روایت در رتبه «حسن» قرار می گیرد و روایت حسن نیز همانند روایت صحیح حجت و مورد قبول عالمان اهل سنت است.

عمل به این قاعده ، اختصاص به دانشمندان قدیم ندارد؛ بلکه عالمان معاصر اهل سنت نیز صحت آن را پذیرفته و به آن پایبند هستند .

محمد ناصر البانی که جایگاه ویژه ای در میان وهابی ها دارد، فقط در کتاب سلسله احادیث الصحیحة، بیش از پنجاه مورد با استفاده از همین قاعده روایات را تصحیح کرده است که به 15 مورد از کتاب های گوناگون وی اشاره می کنیم .

1. قلت: وهذا إسناد حسن، رجاله كلهم ثقات رجال البخاري غير ابن ثوبان واسمه عبد الرحمن بن ثابت وهو مختلف فيه. سند این حدیث حسن است؛ چون رجال این حدیث، همگی از رجال بخاری و همگی ثقة هستند، غیر از ابن ثوبان که در باره او اختلاف شده است.

البانی، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ)، سلسله احادیث الصحیحة، ح ۱۱۵، طبق برنامه مکتبه الشاملة.

۲. وصالح بن رستم وهو أبو عامر الخزاز البصري لم يخرج له البخاري في صحيحه إلا تعليقا، وأخرج له في الأدب المفرد أيضا ثم هو مختلف فيه، فقال الذهبي نفسه في الضعفاء: وثقه أبو داود، وقال ابن معين: ضعيف الحديث. وقال أحمد: صالح الحديث. وهذا هو الذي اعتمده في الميزان فقال: وأبو عامر الخزاز حديثه لعله يبلغ خمسين حديثا، وهو كما قال أحمد: صالح الحديث. قلت: فهو حسن الحديث إن شاء الله تعالى، فقد قال ابن عدي: وهو عندي لا بأس به، ولم أر له حديثا منكرا جدا. وأما الحافظ فقال في التقريب: صدوق، كثير الخطأ. وهذا ميل منه إلي تضعيفه. والله أعلم.

ابوعامر خزار بصری بخاری از وی حدیثی نقل نکرده؛ مگر به نحو تعلیق، در باره او اختلاف شده است. ذهبی در قسمت راویان ضعیف می نویسد: ابوداود خزار بصری را توثیق کرده و ابن معین گفته است ضعیف است و احمد بن حنبل وی را صالح الحدیث نامیده است و در کتاب المیزان به همین سخن اعتماد شده و گفته شده است.

البانی سپس می گوید:

حدیث ابوعامر در رتبه حسن قرار می گیرد؛ چون ابن عدی گفته است: از نظر من ابوعامر اشکالی ندارد و حدیث منکری از وی نقل نشده است. ابن حجر در کتاب التقریب گفته است: ابوعامر راستگو است؛ ولی خطایش بسیار است که گویا میل به تضعیف وی داشته است.

البانی، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ) سلسله احادیث الصحیحة، ص 216.

۳. قلت: وهذا إسناد حسن رجاله ثقات معروفون غير سليمان بن عتبة وهو دمشقي الداراني مختلف فيه، فقال أحمد: لا أعرفه وقال ابن معين: لا شيء، وقال دحيم: ثقة، ووثقه أيضا أبو مسهر والهيثم ابن خارجة وهشام بن عمار وابن حبان ومع أن الموثقين أكثر، فإنهم دمشقيون مثل المترجم فهم أعرف به من غيرهم من الغرباء، والله أعلم.

البانی، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ) سلسله احادیث الصحیحة، ح ۵۱۴.

سند حدیث «حسن» است؛ چون رجال آن شناخته شده و مورد اعتماد هستند؛ غیر از سلیمان بن عتبه دمشقی دارانی که در

باره او اختلاف شده است. احمد گفته است: او را نمی شناسم. ابن معین می گوید: جایگاهی ندارد. دحیم او را مورد اعتماد دانسته و ابومسهر و هیشم بن خارجه و هشام بن عمار و ابن حبان نیز او را مورد اعتماد دانسته اند، و چون توثیق کنندگانش بیشتر هستند و از طرفی همه آنان دمشقی می باشند؛ پس باید نتیجه بگیریم که آنان آگاه تر از دیگران نسبت به راویان ناشناس هستند.

۴. و اسناد احمد **حسن** رجاله ثقات رجال مسلم غیر محمد بن عبد الله بن عمرو وهو سبط الحسن الملقب بـ (الديباج) وهو **مختلف** فيه.

سند احمد «حسن» است؛ چون رجال او ثقة و از رجال صحیح مسلم می باشند؛ غیر از محمد بن عبد الله بن عمر که در باره او اختلاف شده است.

البانی، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ) سلسلة احادیث الصحیحة، ح 546.

۵. قلت: و اسناده خیر من اسناد حدیث عیاض رجاله ثقات رجال الشیخین غیر سنان بن سعد وقیل: سعد بن سنان وهو **مختلف** فيه، فمنهم من وثقه ومنهم من ضعفه. قلت: فهو **حسن** الحدیث.

سند حدیث رجالش مورد اعتماد و از رجال بخاری و مسلم هستند؛ غیر از سنان بن سعد که گفته در باره او اختلاف وجود دارد، بعضی او را توثیق و بعضی تضعیف کرده اند؛ اما حدیثش «حسن» است.

البانی، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ) سلسلة احادیث الصحیحة، ح 570.

۶. و روی منه ابن ماجه (۳۳۷۶) القضية الوسطی منه من طریق أخری عن سلیمان بن عتبة به. قال البوصیری فی الزوائد: **اسناده حسن**، و سلیمان بن عتبة **مختلف** فيه و باقی رجال الإسناد ثقات .

قلت: وهو كما قال .

رجال سند این حدیث مورد اعتماد هستند؛ غیر از سلیمان بن عتبة. بوصیری در الزوائد گفته: سند این حدیث «حسن» است، و در سلیمان بن عتبة اختلاف شده است، بقیه راویان مورد اعتماد هستند.

البانی، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ) سلسلة احادیث الصحیحة، ح ۶۷۵.

۷. و ابراهیم بن المهاجر وهو البجلي **مختلف** فيه، فقال أحمد: لا بأس به وقال يحيى القطان: لم يكن بقوي، وفي التقريب: صدوق لين الحفظ.

قلت: فهو **حسن** الحدیث أن شاء الله تعالی .

در باره ابراهیم بن مهاجر بجلی، اختلاف شده است. احمد می گوید: اشکالی در وی نیست و یحیی بن قطن گفته است: قوی نیست، در تقریب آمده است: راستگو است؛ ولی حافظه ای اندکی داشته است؛ در هر حال حدیثش «حسن» است.

البانی، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ) سلسلة احادیث الصحیحة، ح ۶۹۷.

۸. قلت: وهذا إسناده حسن، رجاله ثقات رجال الصحيح غير الأجلح وهو ابن عبد الله الكندي وهو صدوق كما قال الذهبي والعسقلاني. والحديث قال في الزوائد (١٣١ / ٢): هذا إسناده فيه الأجلح بن عبد الله مختلف فيه، ضعفه أحمد وأبو حاتم والنسائي وأبو داود وابن سعد، ووثقه ابن معين والعجلي ويعقوب بن سفيان وباقي رجال الإسناده ثقات.

رجال سند، همگی مورد اعتماد و از رجال صحیح بخاری هستند؛ غیر از اجلج بن عبد الله کندی که راستگو است؛ چنانچه ذهبی و ابن حجر همین را گفته اند. در [مجمع] الزوائد گفته شده: در اسناد این حدیث اجلج بن عبد الله که احمد، ابوحاتم و ابن سعد او را تضعیف کرده اند؛ ولی ابن معین، عجلي و يعقوب بن سفيان او را توثيق کرده اند؛ ولی بقیه رجال حدیث ثقه هستند.

الباني، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ)، سلسلة احاديث الصحیحة، ح 1093.

۹. أخرجه ابن ماجه (٢ / ٤٠٧) من طريق سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف عن معبد الجهني عن معاوية مرفوعا. وفي الزوائد: إسناده حسن لأن معبد الجهني مختلف فيه وباقي رجال الإسناده ثقات. قلت: وهو كما قال.

در [مجمع] الزوائد آمده است: در سند حدیث، معبد جهنی است که در باره او اختلاف شده است؛ ولی بقیه رجال سند ثقه است.

من می گویم: سخن او درست است.

الباني، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ) سلسلة احاديث الصحیحة، ح 1284.

۱۰. قلت: ورجالہ ثقات رجال مسلم غیر الباهلی هذا، وهو مختلف فيه، وقال الحافظ في التقریب: صدوق له أوهام. قلت: فهو حسن الحديث إن شاء الله تعالى.

رجال سند حدیث همان رجال صحیح مسلم است که ثقه هستند؛ غیر از باهلی که حافظ در تقریب او را راستگوی خطاکار معرفی می کند؛ ولی حدیثش «حسن» است.

الباني، محمد ناصر (متوفای ۱۴۲۰هـ) سلسلة احاديث الصحیحة، ح ۲۸۴۱.

۱۱. قلت: وهذا إسناده حسن علي الخلاف المعروف في الاحتجاج برواية عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده، و الذي استقر عليه عمل الحفاظ المتقدمين و المتأخرين الاحتجاج بها، و حسب القاريء أن يعلم قول الحافظ الذهبي فيه في كتابه المغني: مختلف فيه، و حديثه حسن، و فوق الحسن.

اسناد حدیث «حسن» است؛ چون در استدلال به روایت عمرو بن شعیب از پردش و از جدش اختلاف است؛ ولی حافظان متأخر و متقدم به روایت وی استناد و استدلال کرده اند. در باره این مطلب این سخن ذهبی کافی است که می گوید: در باره عمرو بن شعیب اختلاف است؛ ولی حدیثش «حسن» بلکه بالاتر از آن است.

الباني، محمد ناصر (متوفاي ۱۴۲۰هـ) سلسلة احاديث الصحيحة، ح 2980.

12. **إسناده حسن** رجاله كلهم ثقات غير عمر بن يزيد النصري وهو مختلف فيه كما تقدم أنفا وقد خرجت الحديث في الصحيحة.

رجال موجود در سند این حدیث همگی مورد اعتماد هستند؛ غیر از عمر بن یزید نصری که در باره او اختلاف شده است؛ چنانچه پیش از این گذشت. من حدیث او را در کتاب *الصحيحه* آورده ام.

الباني، محمد ناصر (متوفاي ۱۴۲۰هـ)، ضلال الجنة، ج ۱، ص ۱۳۱، ح ۳۲۳، طبق برنامه المكتبة الشاملة.

13. **حدیث صحیح إسناده حسن** ورجاله ثقات غیر سکین بن عبد العزیز **وهو مختلف فيه** والراجح عندي أنه حسن الحديث.

حدیث «صحیح» و سندش «حسن» است، رجال آن همگی مورد اعتماد هستند؛ غیر از سکین بن عبد العزیز که در باره او اختلاف شده است؛ اما سخن راجح نزد من این است که روایت او «حسن» است.

الباني، محمد ناصر (متوفاي ۱۴۲۰هـ)، ضلال الجنة، ج ۲، ص ۲۹۴، ۱۱۲۵.

14. **وهذا سند حسن** بما قبله فإن داود هذا **مختلف فيه** وجزم الذهبي في الميزان بأنه ضعيف. ووثقه ابن حبان (۱ / ۴۱) وقال أبو حاتم: تغير حين كبر وهو ثقة صدوق وقال النسائي: ليس بالقوي).

سند حدیث «حسن» است؛ زیرا در این حدیث فقط در باره داوود اختلاف شده است. ذهبی در *الميزان* یقین به ضعف وی دارد؛ اما قول راجح نزد من این است که حدیث او «حسن» است.

الباني، محمد ناصر (متوفاي ۱۴۲۰هـ)، *ارواء الغلیل فی تخریج احادیث منار السبیل*، ج ۳، ص ۴۰۲، کتاب الزکاة، تحقیق: إشراف: زهير الشاويش، ناشر: المكتبة الإسلامية - بيروت - لبنان، الطبعة: الثانية، 1405 - 1985 م.

15. **وهذا إسناده حسن** رجاله ثقات رجال الشيخين غير عبد الله بن دكين وهو أبو عمر الكوفي البغدادي **مختلف فيه** قال الذهبي في المغني: معاصر لشعبة وثقه جماعة وضعفه أبو زرعة وقال الحافظ في التقریب: صدوق يخطئ.

رجال موجود در سند این حدیث همگی مورد اعتماد هستند؛ چون از رجال صحیح بخاری و مسلم هستند؛ غیر از عبد الله بن دکین کوفی که ذهبی در کتاب *المغني* می گوید: وی معاصر شعبه بوده و گروهی او را توثیق کرده اند؛ ولی ابوزرعه تضعیف کرده است. حافظ ابن حجر هم در کتاب *التقريب* وی را راستگوی خطاکار معرفی کرده است.

الباني، محمد ناصر (متوفاي ۱۴۲۰هـ)، *تحریم آلات الطرب*، ج ۱، ص ۱۴۸، طبق برنامه المكتبة الشاملة.

از آنچه گذشت این نکته به وضوح به اثبات می رسد که عالمان جرح و تعدیل، روایتی که در باره یکی از راویان آن به اختلاف سخن گفته شده و برخی او را تأیید و بعضی تصدیق کرده باشند، آن روایت را «حسن» می نامند.

در نتیجه حتی اگر فرض کنیم که جرح نسائی و جوزجانی و برخی دیگر از عالمان سنی، در باره محمد بن حمید مورد قبول نیز

باشد، بازهم ضروري به اعتبار روايت نمي زند؛ زيرا حد اكثر محمد بن حميد مي شود «مختلف فيه» و روايت راوي مختلف فيه طبق قاعده اي كه گذشت، مي شود «حسن» و روايت حسن نيز همانند روايت صحيح نزد اهل سنت معتبر و قابل قبول است.

جرير بن عبد الحميد بن قُرط الضَّبِّي :

وي از راويان صحيح بخاري و مسلم است و مزي در تهذيب الكمال در ترجمه وي مي نويسد:

قال محمد بن سعد: كان ثقة كثير العلم، يرحل إليه. و قال محمد بن عبد الله بن عمار الموصلي: حجة كانت كتبه صحاحا.

محمد بن سعد مي گوید: جرير مورد اطمینان و داراي علم زيادي بود، مردم براي كسب دانش نزد وي مي رفتند. محمد بن عبد الله موصلي مي گوید: او حجت بود و همه كتاب هایش صحيح.

المزي، يوسف بن الزكي عبدالرحمن أبو الحجاج (متوفاي 742هـ)، تهذيب الكمال، ج 4، ص 544، تحقيق د. بشار عواد معروف، ناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة: الأولى، 1400هـ - 1980م.

الذهبي، شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان، (متوفاي 748هـ)، سير أعلام النبلاء، ج 9، ص 11، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، محمد نعيم العرقسوسي، ناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة: التاسعة، 1413هـ.

العسقلاني الشافعي، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل (متوفاي 852هـ) تهذيب التهذيب، ج 2، ص 65، ناشر: دار الفكر - بيروت، الطبعة: الأولى، 1404هـ - 1984م.

بنابراين، اشكال عبد الرحمن دمشقيه كه گفته است:

جرير بن حازم وهو صدوق يهيم وقد اختلط كما صرح به أبو داود والبخاري في التاريخ الكبير (2/2234).

بي اساس است و دو ايراد مهم دارد:

اولاً: محمد بن حميد رازي، روايت را از جرير بن عبد الحميد نقل کرده است نه جرير بن حازم و اين نشان دهنده عدم دقت دمشقيه در سند روايت است.

ثانياً: حتي اگر فرض كنيم كه جرير بن حازم نيز باشد، در توثيق او نمي توان ترديد كرد؛ چرا كه او نيز از راويان بخاري، مسلم و بقيه صحاح سته است؛ بنابراين اشكال دمشقيه كاملاً بي اساس است.

مغيرة بن مِقْسَمِ ضَبِّي :

وي نيز از راويان بخاري، مسلم و بقيه صحاح سته است.

مزي در تهذيب الكمال در باره وي مي نويسد:

عن أبي بكر بن عياش: ما رأيت أحداً أفقه من مغيرة، فلزمته.

وقال أحمد بن سعد بن أبي مریم، عن يحيى بن معين: ثقة، مأمون.

قال عبدالرحمن بن أبي حاتم: سألت أبي، فقلت: مغيرة عن الشعبي أحب إليك أم ابن شبرمة عن الشعبي؟ فقال: جميعاً ثقتان.

وقال النسائي: مغيرة ثقة.

ابو بكر عياش مي گوید: کسی را دانایتر از مغیره ندیدم که بخوایم با او همراه شوم. یحیی بن معین می گوید: او مورد اطمینان و امین است. ابن ابی حاتم می گوید: از پدرم سؤال کردم که آیا روایت مغیره از شعبی برای تو دوست داشتنی تر است یا روایت شبرمه از شعبی؟ گفت: هر دو مورد اطمینانند. نسایی می گوید: مغیره مورد اطمینان است.

المزي، يوسف بن الزكي عبدالرحمن أبو الحجاج (متوفاي 742هـ)، تهذيب الكمال، ج 28، ص 399، تحقيق د. بشار عواد معروف، ناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة: الأولى، 1400هـ - 1980م.

از این رو، اشکال دمشقیه که گفته بود:

المغيرة وهو ابن المقسم. ثقة إلا أنه كان يرسل في أحاديثه لا سيما عن إبراهيم. ذكره الحافظ ابن حجر في المرتبة الثالثة من المدلسين وهي المرتبة التي لا يقبل فيها حديث الراوي إلا إذا صرح بالسمع.

مغیره بن مقسم ثقة است؛ فقط نکته ای که هست این است که او احادیثش را مرسل نقل کرده اس نه مسند؛ به ویژه از ابراهیم. ابن حجر او را در مرتبه سوم از مدلسین که روایاتشان پذیرفتنی نیست ذکر می کند؛ مگر تصریح به شنیدن کرده باشد.

ارزش علمی ندارد. اگر او مدلس بوده، چرا بخاری، مسلم و... از او روایت نقل کرده اند؟

زیاد بن کلب:

وي نیز از راویان صحیح مسلم، ترمذی و... است.

مزي در تهذيب الكمال در ترجمه وي می گوید:

قال أحمد بن عبد الله العجلي: كان ثقة في الحديث، قديم الموت.

وقال النسائي: ثقة.

وقال ابن حبان: كان من الحفاظ المتقنين، مات سنة تسع عشرة و مئة.

عجلي گفته است: او در روایت مورد اطمینان بود. نسایی گفته است: او مورد اطمینان است. ابن حبان گفته است: او از حافظان ثابت قدم و محکم کاربود، در سال 119 از دنیا رفت.

المزي، يوسف بن الزكي عبدالرحمن أبو الحجاج (متوفاي 742هـ)، تهذيب الكمال، ج 9، ص 505، تحقيق د. بشار عواد معروف، ناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة: الأولى، 1400هـ - 1980م.

شبهه انقطاع سند:

اولاً: همان طور که در روایت بلاذری اشاره شد، همین که شخصی از بزرگان اهل تسنن در قرن اول هجری، به چنین مطلبی اعتراف کرده باشد، برای اثبات مطلب کفایت می کند؛ حتی اگر خودش شاهد ماجرا نیز نبوده باشد:

ثانياً: تمام روایاتی که زیاد بن کلیب نقل می کند، از افرادی است که همه آن ها از نظر بزرگان اهل سنت به طور قطع ثقه هستند. استادان وی از این قراراند:

1. ابراهیم نخعی: او فردی فقیه و دانشمند و ورعش باعث تعجب همگان و اهل خیر بود، از شهرت گریزان و در علم سرشناس بود.

ابراهیم النخعی: الفقیه کان عجبا فی الورع و الخیر، متوقفاً للشهرة، رأساً فی العلم.

الذهبي، شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان، (متوفای 748هـ)، الكاشف في معرفة من له رواية في الكتب الستة، ج 1 ص 227، تحقیق محمد عوامة، ناشر: دار القبلة للثقافة الإسلامية، مؤسسة علو - جدة، الطبعة: الأولى، 1413هـ - 1992م.

2. سعید بن جبیر: مورد اعتماد در نقل و فقیه و دانشمند در دین و احکام بود.

سعید بن جبیر: ثقة ثبت فقیه.

العسقلاني الشافعي، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل (متوفای 852هـ) تقریب التهذیب، ج 1 ص 234، رقم: 2278، تحقیق: محمد عوامة، ناشر: دار الرشید - سوريا، الطبعة: الأولى، 1406هـ - 1986م.

3. عامر شعبی: مورد اعتماد و بلند آوازه و دانشمند در دین و برجسته بود.

عامر الشعبي: ثقة مشهور فقیه فاضل.

تقریب التهذیب، ج 1 ص 287، رقم: 3092.

4. فضیل بن عمرو فقیمی: مورد اعتماد است.

فضیل بن عمرو الفیومی: ثقة.

تقریب التهذیب، ج 1، ص 448، رقم: 5430.

نتیجه:

سند روایت کاملاً صحیح است و اشکالات عبد الرحمن دمشقیه همگی بی اساس و نشان دهنده عدم توجه و دقت او است، انقطاع سند نیز ضرری به حجیت آن نمی زند.